

УДК:347.51

<https://doi.org/10.32703/2663-6352/2025-1-17-92-97><https://orcid.org/0009-0002-4914-2272>

Шур Юлія Дмитрівна,

аспірант кафедри теорії та історії держави і права

УДУ імені Михайла Драгоманова

м. Київ, Україна

ОСОБЛИВОСТІ УКЛАДАННЯ ТА РОЗІРВАННЯ ПОЛІГАМНИХ ШЛЮБІВ У КРАЇНАХ ІСЛАМУ

Анотація. У статті досліджено правову природу полігамних шлюбів у мусульманському світі, зокрема особливості їх укладання та розірвання відповідно до норм ісламського права (шаріату). Розкрито умови допустимості полігамії, вимоги до чоловіка у разі укладення кількох шлюбів, а також процедури припинення шлюбних відносин як з ініціативи чоловіка (талак), так і жінки (хуля). Особливу увагу приділено правовим та соціальним аспектам полігамії в сучасних мусульманських країнах, а також викликам, що постають у зв'язку з поєднанням релігійних норм і державного законодавства. Розглянуто проблеми забезпечення прав жінок та відповідність традиційної шлюбної моделі міжнародним стандартам прав людини. Підкреслено необхідність пошуку балансу між традиціями ісламу та сучасними стандартами прав людини. Саме це зумовлює необхідність комплексного дослідження цієї проблематики з урахуванням ісламських, юридичних та соціокультурних чинників.

Тема полігамії набуває дедалі більшого значення в контексті міграційних процесів. Унаслідок переміщення мусульманських громад до країн з іншим культурно-правовим середовищем (наприклад, до Європи), виникає потреба у правовому визнанні або неприйнятті таких шлюбів у новому правовому полі. Це вимагає міжправового діалогу і напрацювання чітких критеріїв щодо адаптації норм шаріату до світських правових систем.

У сучасному світі ставлення до полігамії є неоднозначним: деякі країни дозволяють її в межах релігійних чи звичаєвих норм, тоді як інші забороняють і криміналізують. Особливо актуальним це питання є у мусульманських країнах, де полігамія – шлюб одного чоловіка з кількома жінками – вважається допустимою згідно норм шаріату.

Дана стаття розкриває, як полігамні шлюби регулюються на міжнародному та національному рівнях, і які тенденції спостерігаються у цій сфері.

Ключові слова: шлюбний договір, полігамний шлюб, сім'я, сімейне право, норми шаріату, обов'язкові умови, майнові права подружжя при укладанні та розірванні шлюбу, фінансові зобов'язання.

Annotation. This article explores the legal nature of polygamous marriages in the Muslim world, focusing on the specific features of their formation and dissolution under Islamic law (Sharia). It outlines the conditions under which polygamy is permitted, the requirements imposed on a husband entering into multiple marriages, and the procedures for terminating marital relations—whether initiated by the husband (talaq) or the wife (khul'). Special attention is given to the legal and social dimensions of polygamy in contemporary Muslim countries, as well as the challenges posed by the coexistence of religious norms and state legislation. The article examines issues surrounding the protection of women's rights and the compatibility of traditional marital frameworks with international human rights standards. It underscores the need to strike a balance between Islamic traditions and modern human rights norms, emphasizing the importance of a comprehensive analysis that takes into account Islamic, legal, and sociocultural factors.

The issue of the polygamy is becoming increasingly important in the context of migration processes. As Muslim communities move to countries with different cultural and legal environments

(e.g., Europe), there is a need for legal recognition or rejection of such marriages in the new legal environment. This requires inter-legal dialog and the development of clear criteria for the adaptation of Shariah law to secular legal systems.

In the modern world, attitudes toward the polygamy are ambiguous: some countries allow it within religious or customary norms, while others prohibit and criminalize it. This issue is especially relevant in Muslim countries - the marriage of one man to several women - is considered acceptable under Sharia law.

This article explains how polygamous marriages are regulated at the international and national levels and what trends are observed in this area.

Key words: marital contract, polygamous marriage, family, family law, Sharia norms, mandatory conditions, spousal property rights in marriage and divorce, financial obligations.

Постановка проблеми. В ісламських країнах шлюбне право базується на нормах шариату, які передбачають можливість полігамії – шлюб одного чоловіка з кількома жінками. Укладання та розірвання шлюбів у мусульманському праві є не лише релігійним обрядом, а й юридичним актом, який регулює особисті майнові та немайнові відносини між подружжям. Практика полігамних шлюбів породжує низку проблем, пов'язаних із забезпеченням прав жінок, рівністю жінок у шлюбних відносинах, належним юридичним оформленням та доступом до правового захисту у разі розірвання таких шлюбів.

У сучасних умовах, коли багато мусульманських країн проводять правові реформи і прагнуть поєднати норми шариату з вимогами міжнародного права, питання регулювання полігамії набуває особливої актуальності. Відсутність єдиного підходу до інтерпретації релігійних приписів, різниця в законодавчих системах, а також суперечності між традиційними нормами та стандартами гендерної рівності створюють потребу у глибокому аналізі правових механізмів укладання та розірвання полігамних шлюбів.

Таким чином, розгляд правових аспектів укладання та розірвання полігамних шлюбів у мусульман є не лише теоретично важливим, а й має практичне значення для вдосконалення національного законодавства, захисту прав людини та гармонізації релігійних і правових норм. Комплексний аналіз цієї теми сприятиме глибшому розумінню викликів, які постають перед мусульманським світом у сфері шлюбно-сімейних правовідносин у ХХІ столітті.

Метою статті є дослідження правових, релігійних та культурних особливостей укладання та розірвання полігамних шлюбів у країнах з правовими системами, заснованими на ісламському праві, а також аналіз впливу ісламських норм на регулювання сімейних відносин у сучасному контексті.

Виклад основного матеріалу. Ісламське право, яке базується на Корані, сунні пророка Мухаммеда, іджмі та кіясі визнає полігамію як допустиму форму шлюбних відносин. Головним джерелом дозволу на полігамію є Коран [Коран, зокрема Сура 4: ...беріть у шлюб тих жінок, що вам подобаються, - двох, трьох або чотирьох. А якщо боїтеся, що не будете справедливими, то одну...]. Під справедливістю розуміється як рівність у матеріальному забезпеченні, увазі, рівних правах тощо.

Полігамія – шлюбний союз більш як двох партнерів. Полігамія може бути реалізована у варіантах полігінії, коли один чоловік має двох і більше дружин, та поліандрії – одна жінка перебуває у шлюбі більше, ніж з одним чоловіком одночасно [9 с. 11].

Інститут полігамії (багатоженства) в Ісламі був досить поширений у минулі часи й продовжує в обмежених масштабах існувати сьогодні. Він є особливістю мусульманського шлюбів як на законодавчому рівні так і в релігії й глибоко вкоріненим соціокультурним феноменом.

Сім'я повною мірою відповідає ознакам соціального явища: вона є результатом соціальної реальності, виявляє себе у виконанні певних соціальних функцій — виховання та соціалізація підростаючого покоління, створення та розвиток людського капіталу, здійснення функцій релаксації, засвідчує при цьому певні стани, зміни, взаємодію і потреби в сімейній сфері[10].

Тому, Полігамні сім'ї мають глибоке релігійне та культурне коріння, але мають економічні, соціальні або правові обмеження.

Мається на увазі, що взаємодія держави з інститутами релігії повинна відбуватися не тому, що вона розділяє її догмати, а тому, що така взаємодія матиме суспільно суттєвий результат, важливий в першу чергу для самої держави і його громадян. Незважаючи на дозвіл багатоженства, існують певні умови та обмеження, які впливають на його практичне застосування. Її сприйняття та практика значною мірою залежить від традицій, економічних умов, рівня освіти та змін у суспільному світогляді.

Взаємодія держави з інститутами релігії повинна відбуватися не тому, що вона розділяє її догмати, а тому, що така взаємодія матиме суспільно суттєвий результат, важливий в першу чергу для самої держави і його громадян. Незважаючи на дозвіл багатоженства, існують певні умови та обмеження, які впливають на його практичне застосування. Її сприйняття та практика значною мірою залежить від традицій, економічних умов, рівня освіти та змін у суспільному світогляді.

Укладення та розірвання полігамних шлюбів у мусульманському світі є складним соціально-правовим явищем, що знаходиться на перетині релігійних приписів, традиційної культури, норм державного законодавства та міжнародних стандартів прав людини. Попри довгу історію існування полігамії в ісламі, у сучасну епоху вона стала предметом активних дискусій як у середині мусульманських спільнот, так і серед міжнародної правозахисної спільноти.

В ісламі чоловікові дозволено мати до чотирьох дружин за умови що він може забезпечити рівноправність усіх жінок у фінансовому, емоційному та соціальному аспектах. Полігамія сприймається як засіб соціального захисту жінок, особливо в історичних умовах воєн і високої смертності чоловіків, оскільки чоловіків підкореного народу піддавали повному знищенню, а жінок залишали дружинами і наложницями.

Країни ісламського світу поділяються на три категорії щодо полігамії: країни, де полігамія повністю заборонена; країни де полігамія обмежена законом, країни, де полігамія дозволена без обмежень.

У різних мусульманських країнах діють власні підходи до регулювання полігамних шлюбів: найменше регламентований підхід полігамії є у Саудівській Аравії, оскільки полігамія дозволена без обмежень, за винятком морального обов'язку справедливості, який формально не перевіряється. У Марокко полігамія допускається лише за згодою попередньої дружини або судовим дозволом [8]. Суд враховує фінансову здатність чоловіка та можливість справедливого ставлення до всіх жінок. Жінка має право внести до шлюбного контракту умови про заборону полігамії.

Іран допускає полігамні шлюби за умов обґрунтування необхідності нового шлюбу, а також за відсутності в шлюбному контракті заборони на полігамію. У Єгипті чоловік може вступати в полігамні шлюби без судового дозволу, але зобов'язаний повідомити першу дружину, яка у разі незгоди може ініціювати розірвання шлюбу. Законодавчі документи Індонезії вимагають судового дозволу на полігамію та письмової згоди попередньої дружини, а також чоловік в обов'язковому порядку зобов'язаний довести необхідність укладання полігамного шлюбу з обґрунтованими причинами, наприклад: безплідність або хвороба дружини, збереження родинного майна, необхідність забезпечення вдови, підвищення соціального статусу чоловіка у родовому середовищі. У Тунісі і Туреччині полігамія повністю заборонена законом як така, що суперечить принципу рівності подружжя.

Незважаючи на національні відмінності, більшість країн із регульованим допуском до полігамії мають спільні базові вимоги, а саме: наявність фінансової спроможності чоловіка; обґрунтування підстав для нового шлюбу (соціальні або медичні причини); справедливе ставлення до кожної з дружин; згода попередньої дружини або щонайменше її поінформованість; контроль з боку державних або судових органів; право жінки ініціювати розірвання шлюбу у разі незгоди з новим союзом.

Таким чином, процес укладення такого шлюбу стає не просто релігійним актом, а формою юридичної угоди, що підлягає державному контролю.

У контексті міжнародного права, полігамія визнається такою, що порушує принцип рівності. Міжнародні правові документи прямо не забороняють полігамію, але роблять акцент на рівності чоловіка та жінки. Конвенція ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок (1979 рік) вимагає забезпечення рівних прав жінок і чоловіків у шлюбі. Закликає держави забезпечувати рівність у шлюбних і сімейних відносинах, що фактично ставить під сумнів легітимність полігамії як такої, що потенційно принижує права жінок, оскільки вона «порушує гідність та рівність жінок».

Організація Об'єднаних Націй (ООН) у своїх аналітичних звітах зазначає, що часто полігамія призводить до дискримінації жінок у доступі до майна, уваги та соціального статусу. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права (1966 рік) гарантує рівність у шлюбі, що також можна тлумачити як протидію полігамії [6].

Полігамний шлюб укладається за тими правилами, що й моногамний, але з певними додатковими вимогами.

При укладанні полігамного шлюбу чоловік зобов'язаний надати кожній дружині махр (шлюбний дар, який визначається у шлюбному контракті). Гарантувати рівні умови проживання (окремий будинок або кімнати). Фінансово утримувати кожну дружину відповідно до свого достатку.

Перед укладенням нового шлюбу чоловік має бути одруженим згідно з нормами ісламського права. Перший шлюб зазвичай оформлюється через: підписання ніях-контракту (шлюбного договору) у присутності свідків, сплату махру, реєстрацію шлюбу в офіційних органах (залежно від країни).

Офіційною реєстрацією другого шлюбу є укладання нового ніях-контракту з другою дружиною, наявність двох мусульманських свідків, проголошення шлюбних обітниць (іхрам, пропозиція, прийняття, встановлення махру), у країнах де це є обов'язково реєстрація шлюбу в державних органах.

Після реєстрації шлюбу чоловік зобов'язаний дотримуватися справедливості у розподілі часу між дружинами, виконувати фінансові зобов'язання перед кожною дружиною та їхніми дітьми, дотримуватись моральної та емоційної рівності у стосунках.

Процес розірвання полігамних шлюбів залежить від культурних, релігійних, правових та соціальних норм країни або громади, де існує такий шлюб.

У мусульманському світі є чотири основних типи розлучень: першим типом розлучення є остаточне (баін), другим типом є правило повернення чоловіка до дружини (раджаа або ідда), третім типом є підкуп чоловіка дружиною (хаал) а четвертим типом є розлучення через відмову (мубарат).

У різних країнах законодавство щодо розлучення у полігамних шлюбах значно відрізняється.

Важливим є уніфікований підхід до регулювання полігамних шлюбів у мусульманських державах. В одних країнах полігамія дозволена за умови суворого дотримання певних вимог (Єгипет, Йорданія, Індонезія), в інших — заборонена повністю (Туніс, Туреччина). Це створює значне розмаїття правозастосовної практики, ускладнює правовий захист жінок та дітей у таких шлюбах і ставить питання про уніфікацію норм сімейного права в мусульманських державах.

А також, процес розірвання полігамного шлюбу у мусульманських правових системах має свої особливості, які відрізняються від стандартної процедури розлучення у моногамному шлюбі. Більшість нормативно-правових актів регламентують лише розірвання моногамного шлюбу, залишаючи поза увагою специфіку припинення шлюбних відносин у випадку, коли чоловік має кількох дружин. Це призводить до труднощів у судовій практиці, особливо коли справа стосується майнових прав, опіки над дітьми або пенсійних/соціальних виплат.

Незважаючи на те, що ісламське право традиційно надає чоловікові одностороннє право на розлучення (талак), сучасне законодавство низки мусульманських держав поступово розширює юридичні механізми захисту прав жінки. У країнах, де полігамія дозволена, розірвання шлюбу може бути ініційоване як чоловіком так і дружиною.

Основними підставами для розірвання полігамного шлюбу є: відсутність належного житла чи утримання дружини та дітей; нерівномірність розподіленого часу, матеріальних ресурсів або емоційної підтримки між дружинами; протекційне або дискримінаційне ставлення до однієї з дружин[11 с. 264].

Правовими наслідками розірвання полігамного шлюбу є виплата шлюбного дару (махри), утримання (нафака), опіки над дітьми, майнових спорів, реєстрація розірвання шлюбу та соціальні наслідки [6].

Виплата шлюбного дару (махри) встановлюється якщо шлюб розривається з ініціативи чоловіка або за його вини, він зобов'язаний у повному або частковому обсязі залежно від стадії шлюбу сплатити обумовлений у шлюбному договорі махр.

Після розірвання шлюбу колишня дружина має право на утримання протягом ідда – періоду очікування після розлучення, зазвичай даний період складає три місяці, але у деяких країнах він є тривалішим, якщо у сім'ї є неповнолітні діти.

Опіка над дітьми визначається відповідно до норм шаріату або сімейного законодавства: зазвичай матір має пріоритетне право над малолітніми дітьми (до 7 або 9 років). Опіка над дітьми може бути передана батькові після досягнення певного віку дитини або за рішенням шаріатського суду.

У багатьох мусульманських країнах не існує спільної власності подружжя, тому поділ майна базується на контрактах, доказах внеску у придбання майна, або добровільних домовленостях.

У разі порушення цих вимог жінка може звернутись до суду з вимогою про розірвання шлюбу, що підтверджується судовою практикою мусульманських країн [5 с. 144].

Офіційне розірвання шлюбу потребує реєстрації у державному органі або шаріатському суді, навіть якщо шлюб був розірваний за релігійною процедурою.

А також, важливим негативним соціальним наслідком є те, що жінка яка вийшла з полігамного шлюбу може зазнати соціального осуду або дискримінації, особливо у традиційних громадах. Водночас у державах із прогресивним сімейним правом статус розлученої жінки юридично захищений, а у випадках порушення її прав передбачається судова компенсація.

Розірвання полігамного шлюбу на відміну від його укладення, зазвичай є більш чутливим і конфліктним процесом, оскільки в ньому стикаються релігійні норми, соціальні очікування і юридичні гарантії.

Сучасні правові системи мусульманських країн поступово еволюціонують у напрямі посилення захисту прав жінки, що дозволяє оцінювати цей процес як важливий етап у розвитку шлюбно-сімейного права в контексті прав людини.

Висновок. Полігамний шлюб у мусульманському праві є юридично складною конструкцією, яка має глибоке релігійне підґрунтя, але водночас стикається із суттєвими викликами в контексті сучасної правової системи.

Сучасне мусульманське законодавство дедалі частіше намагається гармонізувати традиційні інститути з міжнародним правом через впровадження процесуальних гарантій, обмежень та контрольних механізмів. У цьому контексті поглиблений юридичний аналіз полігамії є необхідним як для теоретиків, так і для практиків у сфері права прав людини, порівняльного та сімейного права.

Це свідчить про тенденцію до обмеження полігамії або її повного витіснення у світських державах. Рівновага між шаріатом, національними законами та міжнародними стандартами прав людини поступово досягається через унормовану допустимість цієї форми шлюбу – лише в суворо визначених випадках.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ал-Ашкар У.С. Положення жінки в ісламі/пер. з англ. – Ер-Ріяд: International Islamic Publishing House. 2007/ 184 с.
2. Буроменсткий М.В. Права людини: практика Європейського суду з прав людини у справах проти України. – К.: Юридична думка, 2006 – 784 с.
3. Дзера О.В., Країнська Л.В. Сімейне право України: навч. посіб. К.: Юрінком Інтер, 2020 - 368 с.
4. Гнатенко О.І. Шаріат і сучасне мусульманське право// Вісник Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого-2018. - № 3. С. 89-97.
5. Мельник Р.С. Проблеми правового регулювання шлюбно-сімейних відносин у державах мусульманського права// Часопис Київського університету права. – 2017. - № 1. – С. 142-146.
6. An-Na'im A.A. Islam and the Secular State: Negotiating the Future of Shari'a.-Cambridge: Harvard University Press. 2008. - 336 p.
7. Nasir J.J. The Islamic Law of Personal Status. – 3rd ed. – Leiden: Brill. 2009. – 334 p.
8. Hussain J. Islam: Its Law and Society. 3rd ed. – Sydney: Federation Press. 2016 – 308 p.
9. Т.В. Курило. Сімейне право України: навч. посіб./ кол. авторів .: - Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2014. – 316 с.
10. М.П. Лукашевич. Соціологія сім'ї: теорія і практика. навч. посіб. ППК ДСЗУ, 2012. 186
11. Т.С. Кириченко. Місце і роль жінки у країнах ісламського світу. Право і безпека. 2010 № 5 (37) С. 263-266.